

Kielemme käytäntö

tu kehittämään kaikkien hyväksymää sääntöä. Kuten Eeva Maria Närhikin valaisevin esimerkein toteaa, eivät maamme omat, epäloogisiin uomiinsa vakiintuneet nimet tarjoa ratkaisumalleja ulkomaiden paikannimiin.

Käytännössä näyttää muodostuneen kaksi toisistaan poikkeavaa kantaa, joista toinen on lähtenyt kielitieteilijöiden, toinen maantieteilijöiden piiristä. Ns. kielitieteilijöiden säännön Eeva Maria Närhi pukee artikkelinsa lopussa kuudeksi suositukseksi, jotka myös suomen kielen lautakunta on hyväksynyt. Millainen on sitten ns. maantieteilijöiden sääntö, jota Eeva Maria Närhi kuvaa mekaaniseksi ja jota hänen mukaansa on vain yritetty (!) soveltaa käytäntöön. Toteamukseen »Kyseessä on mekaaninen sääntö, jota on helppo toteuttaa teoreettisesti» on pakko vastata: Asia on juuri päinvastoin; sääntö on syntynyt käytännön tarpeista, ja sitä on helppo toteuttaa nimenomaan käytännössä.

Genevejärven puolesta

Kollegat ovat usein ihmetelleet, miten on mahdollista, että tietyyntyyppisistä paikannimistä esiintyy toisistaan poikkeavia suomennoksia jopa samanaikaisesti ilmestyneissä lähteissä. Tyypiesimerkki on *Falklandsaaret—Falklandinsaaret*. Eeva Maria Närhi käsittelee laajalti tätä ongelmallista aihetta Virittäjän tämän vuoden I. vihkossa kirjoituksessaan *Genevejärvi vai Genevejärvi?* Koska olen maantieteilijänä ja tietokirjojen toimittajana vaikuttanut maantieteellisten nimiasujen levitykseen, koetan seuraavassa valaista, mistä tämä ristiriitaisuus ulkomaiden paikannimien oikeinkirjoituksessa johtuu.

Kuten Eeva Maria Närhen artikkelistakin käy hyvin ilmi, suurin pulma kirjoitettaessa ulkomaiden paikannimiä suomenkielisessä tekstissä koskee yhdyspaikannimen määräiteosan sijamuotoa: nominatiivi vai genetiivi (siis *Falklandsaaret* vai *Falklandinsaaret*, *Genevejärvi* vai *Genevenjärvi*). Pulmaan ei valitettavasti ole onnistut-

Maantieteilijöiden käsityskanta

Pulma on ns. maantieteilijöiden säännössä ratkaistu sen mukaisesti, mikä maantieteellinen termi on paikannimen perusosana. Näin nominatiivialkuisiksi on kirjoitettu *-joki*, *-järvi*, *-jäätikkö*, *-rannikko*, *-saaret*, *-sola*, *-vuoret* ja *-vuori* -loppuiset, genetiivialkuisiksi puolestaan *-aro*, *-laakso*, *-lahti*, *-luola*, *-maa*, *-meri*, *-metsä*, *-niemi*, *-nummi*, *-saari*, *-salmi*, *-suo*, *-virta* ja *-vuono* -loppuiset paikannimet. Säännölle on ominaista seuraava: 1) Nimen rakenteen määrää paikan laji, ei mahdollinen nimenantaja. 2) Sääntö kohtelee kaikkia maantieteelliseltä luonteeltaan samanlaisia paikannimiä samalla tavoin. Se ei siis jaa paikkoja sen mukaan, onko nimi annettu esim. tunnetun tutkimusmatkailijan James Cookin vai paikallisen, meille täysin tuntemattoman heimoapäällikön Héréhérétuén mukaan; tämä saattaa liittyä hänen nimensä saaneisiin saariin huomattavasti läheisemmin kuin konsanaan kapteeni Cook omiinsa. 3) Sääntö nojaa kansainvälisiin normistoihin ja suosituksiin. 4) Sääntö ottaa huomioon vastaaventyypisten kotimaan paikanni-

Kielemme käytäntö

mien rakenteen. Tähdennän, että »maantieteilijöiden säännössä» noudatetaan tinkimättä samoja oikeinkirjoitusohjeita kuin omia paikannimiämme kirjoittaessa.

»Maantieteilijöiden säännön» julkistajana voidaan pitää nimistömaantieteilijä Kerkko Hakulista, joka esitti sen periaatteet Otavan »Maissa ja kansoissa» v. 1977. Sääntöä on käytetty menestyksellisesti miltei kaikissa 1970- ja 1980-luvulla ilmestyneissä suomeksi toimitetuissa kartastoissa ja maantieteellisissä tietokirjoissa sekä useissa hakuteoksissa. Mikeivät maantieteilijät sitten ole voineet yhtyä esim. Eeva Maria Närhen artikkelissa esitettyihin suosituksiin? Erimielisyydet koskevat nimenomaan suosituksia 4, 5 ja 6 (suosituksista 1, 2 ja 3 vallitsee yksimielisyys). Olen tuhansien karttojen ja kartakkeiden maantieteellisen nimistön kääntäjä ja paikannimien »suurkuluttaja», ja kokemuksen mukaan suositukset 4—6 sisältävät niin paljon ehdonvallan asioita ja mieltymysolemtejä, etteivät ne yksinkertaisesti toimi käytännössä. Kärjistäen voidaan sanoa: »maantieteilijöiden sääntö» on käytännössä ainoa mahdollinen noudattaa; se kattaa kaikki tapaukset eikä vaadi jatkuvaa varmennusta paikannimiluetteloista. Kielitieteilijöiden suositukset vaatisivat todella pitkiä nimiluetteloita, ja etenkin suositus 6:n noudattaminen johtaisi ylivoimaisiin rajanveto-ongelmiin sekä aikaa vievään määriteosien tunnistettavuuden selvitykseen. Esim. Antarktisen nimiä, joille alueen luonteen takia on pakko laatia suomalaiset vastineet, ei pystytä kääntämään kielitieteilijöiden suositusten mukaan. Ainakin päädyttäisiin valtaviin vääritymiin, sillä lähes kaikkien nimienhän tulisi suositus 6:n mukaisesti olla nominatiivialkuisia.

Kritiikkiä

Koska »maantieteilijöiden sääntöä» syytetään yhtäältä mekaaniseksi ja teoreettiseksi, toisaalta pelkäksi sovellutusyrityksi, siirryn tarkastelemaan, miten kielitieteilijöiden suositusten mukaan laadituissa paikannimissä on onnistuttu. Laajimman tä-

män säännön mukaisen paikannimiluettelon on tehnyt Jouko Vesikansa (Ulkomaiden paikannimiä, Nykysuomen sanakirja 5, WSOY 1980). Suomen kielen lautakunta on useasti hyväksynyt kannan, jonka mukaan ulkomaisen yhdysnimen jälkiosana oleva termi ei voi ratkaista, kuuluuko yhdysnimen määriteosan olla nominatiivissa vai genetiivissä; lautakunta pitää »maantieteilijöiden sääntöä» suorastaan epäasiallisena (helmikuun 1980 päätös). Siksi siteeraan suoraan Vesikansan ohjeistoa:

Milloin yhdyspaikannimi koostuu kotoisesta maantieteellisestä yleisermistä ja siihen määritteeksi liitetystä lähiseudun omakielisestä paikannimestä, on vaikeampi päättää, onko määriteosa oleva nominatiivissa vai genetiivissä. Parasta lienee säilyttää vanhastaan genetiivialkuisina käytetyt ja Terran [Terran paikannimien numero 1969] sellaisina kirjaamat nimet jatkuvasti genetiivialkuisina: Baikalinvuoret, Genevenjärvi, Genesaretinjärvi, Neuchâtelinjärvi, Solovetskinsaaret, Thuninjärvi, mutta jättää myös nominatiivialkuisina vakiintuneet nominatiivialkuisiksi, vaikka esim. Garda-, Lugano- ja Winnipegjärven voi hyvin olettaa saaneen nimensä niiden rannalla sijaitsevan Gardan, Luganon ja Winnipegin kaupungin mukaan. Saattaahan asia olla päinvastainenkin. Aiheetonta on toisaalta muuttaa nominatiivialkuisina vakiintuneita merenimiä, sellaisia kuin Arafurameri, Bandameri ja Sulumeri, alumpana esitetyn maantieteellisten termien mukaisen jaotuksen perusteella genetiivialkuisiksi (kun kartastoon kuitenkin jäisivät nominatiivialkuisina Bandasaaret ja Sulusaaret).

Edellä siteeratun kohdan ja Eeva Maria Närhen kirjoituksen kuuden suosituksen pohjalta voidaan »kielitieteilijöiden säännön» todeta nojaavan määriteosan tunnistettavuuteen (»maantieteilijöiden sääntö» siis perusosan lajiin). Miten sääntöä on sitten käytännössä pystytty soveltamaan? Vastaukseksi tähän olen poiminut — lähinnä Eeva Maria Närhen artikkelin suositusten ja Jouko Vesikansan paikannimiluettelon pohjalta — seuraavat esimerkit.

A. Vakiintuneet nimiasut.

1) Miksi Sveitsin järvet lähes ainoana järvinä näyttävät Vesikansankin luettelos-

Kielemme käytäntö

sa saaneen leiman »vanhastaan genetiivialkuisina käytetyt» (siis *Genevenjärvi* jne.) ja miltei kaikki muut järvet, esim. viereisen Italian järvet, ovat »vakiintuneet nominatiivialkuisiksi»?

2) Miksi on aiheetonta muuttaa sellaiset vakiintuneet (?) nominatiivialkuiset merennimet kuin *Arafura-*, *Banda-* ja *Sulu-meri* (Eeva Maria Närhen mainitsemaa *Sundameria* ei ole olemassa!) genetiivialkuisiksi, kun muut luettelon meret ovat juuri genetiivialkuisia? Nuo mainitut kolme merta ovat kaikki Australasian välimeren eli Malaijienmeren sivumeriä; niiden suomalaisten nimiasujen vakiintuneisuus on kyllä enemmän kuin kyseenalaista — paikannimiä ahkerasti käyttävänä olen törmännyt niihin sentään melko harvoin.

3) Kun vaaditaan, että yleisesti tunnetut nimiasut on säilytettävä ennallaan, niin kuka tai ketkä tämän vakiintuneisuuden punnitsevat ja millä kriteerein?

B. Samaan nimisikermään kuuluvat samamääritteiset nimet.

1) Jos tällaisessa, sittenkin harvinaisessa tilanteessa vaaditaan käyttämään samaa määritteen sijaa, ajaudutaan mm. tilanteeseen, jossa *Sundasalmi* on ainoa nominatiivialkuinen salmi. Kaikki muut ovat ilmeisesti saaneet nimensä helppotunnisteisesta henkilönnimestä tai helppotunnisteisesta lähiseudun paikannimestä, kun niihin ei ole sovellettu suositus 6:n alkuosaa; miksi salmille tällainen erityiskohtelu? Eikö jo tämä tosiasia romuta sinänsä teoriassa näppärän oivalluksen?

2) Miksi Vesikansan luettelossa on siten esim. *Baikaljärvi* mutta *Baikalinvuoret*?

C. Määriteosa genetiivissä, jos se on a) helppotunnisteinen henkilönnimi tai b) helppotunnisteinen lähiseudun paikannimi. Suositus osoittautuu käytännössä mahdottomimmaksi soveltaa; tämän todistaa jo Vesikansan paikannimistö. Edellä puheena olleesta *Sundasalmesta* on helppo jatkaa.

1) Miksi *Fundylähti* (englanniksi muuten *Bay of Fundy*) on vastaavasti ainoa nominatiivialkuinen lähti (vrt. »maantieteilijöiden sääntöä» salmen ja lahden osalta)?

2) Miksi pääosa merennimistä on todel-

la genetiivialkuisia (vrt. suositus 6:n alkuosa)?

3) Miksi juuri meriaiheeseen (-*meri*, -*lahti*, -*salmi*) liittyvät määriteosat ovat monin verroin helppotunnisteisempia (ovat siis genetiivissä) kuin esim. sisävesiin (-*joki*, -*järvi*) liittyvät?

4) Ison-Britannian saaren koillispuolella sijaitsee kaksi Skotlantiin kuuluvaa saariryhmää, englanniksi *Orkney Islands* ja *Shetland Islands*. Miksi edellinen on saanut suomalaisiksi nimiasuksi *Orkneysaaret* (nominatiivialkuinen) ja jälkimmäinen *Shetlandinsaaret* (genetiivialkuinen)?

5) Kun kerran *Falklandinsaaret*, *Cookinsaaret* ja *Bismarckinsaaret*, niin miksi yhtäkkiä *Macquariesaaret*, vaikka herra Macquarie on varmasti helppotunnisteinen?

6) Miksi esim. *Sajanvuoret* tai *Albanovuoret* (nominatiivi) mutta *Baikalinvuoret* tai *Sulaimaninvuoret* (genetiivi)?

7) Miksi *Wightsaari* mutta *Johnstoninsaari*?

8) Miksi *Hardangervuono* mutta *Stavangerinvuono*?

9) Vastaavia esimerkkejä löytyy lukuisia. Kuka lopulta uskaltaa ottaa vastuulleen määriteosan tunnistettavuuteen pohjautuvan säännön sovelluksen?

10) Suomen Standardisoimisliiton standardissa »Maiden nimien tunnuksot» (SFS 3481, 2. painos 1978) on *saaret*-loppuisten maiden nimet vahvistettu »maantieteilijöiden säännön» mukaisina nominatiivialkuisiksi, siis esim. *Cooksaaret*, *Falklandinsaaret* ja *Salomosaaret*. Kun standardin laadinnassa toimi asiantuntijaelimenä myös nykyinen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimisto, herää kysymys, mikä sai kielitieteilijät muuttamaan kantansa näin jyrkästi. (Tosio joka tapauksessa on, että ainoa virallisesti vahvistettu suomenkielinen nimiasu esim. *Falkland Islandsille* on *Falklandinsaaret*; muoto *Falklandinsaaret* on ainoastaan suositus.)

Edellä kerrottu riittänee osoittamaan sen, miksi maantieteilijöiden on ollut pakko turvautua toisenlaisiin normaalistamisääntöihin kuin Eeva Maria Närhen artikkelissa suositetaan. Suositukset 4—6 eivät päinvastaisesta vakuuttelusta huolimatta

Kielemme käytäntö

todellakaan yhdenmukaistaisi ja yksinkertaistaisi määrittteen sijan valintaa. Tämä seikka oikeuttanee esittämään kirjoittajalle seuraavan ydinkysymyksen: Mikä todella tekee epäasialliseksi sen, että yhdyspaikkannimen perusosan maantieteellinen laji määräisi määriteosan sijamuodon, kun a) kyse on nimenomaan maantieteellisestä nimistöstä, kun b) maamme omista nimistä ei ole saatavissa ratkaisua tässä suhteessa ja kun c) selvästi vallitsevasta nimityypistä poikkeavat nimiasut (tapaus *Sundasalmi* — *Fundylahti*) ovat saattaneet valiutua virheellisin perustein tai suorastaan vahingossa?

Jo paikannimiä koskevat YK:n suositukset merkitsevät sitä, että kullakin paikalla on vain yksi ja yhdellä tavalla kirjoitettu nimiasu. Kun maantieteellisen nimistön käyttötarve myös meillä on lisääntynyt valtavasti, olisi ensiarvoisen tärkeää saada aikaan yhtenäinen oikeinkirjoituskäytäntö. Siksi toivonkin, etteivät kielenhuollotamme vastaavat tahot jääräpäisesti pitäisi kiinni vain omista näkemyksistään ja sulkiisi korviaan helpponoudatteiselta säännöltä, jonka kehittäjiä ja käyttäjiä ovat »toisin ajattelevat» — tässä tapauksessa maantieteilijät, nimenomaan paikkoja ja alueita tutkivan tieteen edustajat. Maantieteellisen nimistön vakiinnuttamista suomen kielessä voitaisiin edistää parhaiten yhteistyöllä.

KAI ENKAMA

Kielemme käytäntö

kaan eri tavoin. Muutama esimerkki ruotsista perusosana *hav(et)*: *Adriatiska havet*, *Ohotska havet*, *Labradorhavet*, *Tasmanhavet*, *Berings hav*, *Barents hav*, *Laptevhavet*, *Karavet*, *Rosshavet* ja perusosana *öarna*: *Kommandörsöarna*, *Lipariska öarna*, *Natunaöarna*, *Marshallöarna*, *Orkneyöarna*, *Shetlandsöarna* (Världatlas, Esselte kartor, Stockholm 1979). Toisen ominaispiirteen luonnehdinnassa Enkaman sanoista kuultaa sellainen käsitys kuin nominatiivi tai genetiivi nimen määrittessä osoittaisi erilaista arvostusta. Kummallinen epäily! Sitä tosiota emme toki voi muuttaa, että kuulumme eurooppalaisen kulttuurin piiriin. Sen vuoksi tunnemme siihen kuuluneita tapahtumia ja henkilöitä, esim. kapteeni Cookin, paremmin kuin eteläisempien kulttuurien henkilöitä, esim. heimopäällikkö Héréhéruéa, olkootpa arvostuksessamme yksityishenkilöt ja heidän tekonsa kunnialla tai häpeällä merkittyjä.

Kolmantena ominaisuutena Enkama esittää seuraavan sääntö, jonka mukaan suomalainen perusosa (*joki*, *järvi*, *saari* jne.), vieläpä sen luku (*saari*, *saaret*) määrää nimen määriteosan sijan, perustuu kansainvälisiin normistoihin ja suosituksiin. Tuota väitettä ei ole perusteltu, enkä pidä sitä oikein ymmärrettävänäkään. Neljännen väitteen osalta viitataan edellisessä Virittäjässä esittämiini lukuihin (s. 155), jotka varsin selvästi osoittavat, ettei oma nimistömme anna tukea nyrkkisäännölle vaan juuri kielilautakunnan hyväksymälle kannalle, joka lievästi suosii nominatiivialkuisuutta. Tähdensin myös sitä, että kielilautakunnan suositukset kautta linjan 1—6 pyrkivät säilyttämään nimet lähellä originaaliasuaan, mikä merkitsee kansainvälisten nimistönhuoltoperiaatteiden noudattamista. — Mitä vääristymiä Enkama muutoin pelkää Antarktiksella nimiin tulevan, jos seurataan kielilautakunnan suositusta? Ei kai nominatiivialkuisen nimi sinänsä mitenkään vääristetty ole.

Enkama toteaa miltei kaikissa 1970—80 ilmestyneissä suomeksi toimitetuissa kirjoissa ja maantieteellisissä tietokirjoissa käytetyn nyrkkisääntöä. Varmasti ainakin

niissä julkaisuissa on käytetty, joissa asiantuntijana on ollut Kai Enkama tai Kerkko Hakulinen! Mutta muussa kielenkäytössä uudet nimiasut eivät ole vakiintuneet.

Enkama esittää vastaukseksi, niin hän kirjoittaa, suuren joukon kysymyksiä. Niihin ei siis ilmeisesti pitäisi puuttua lainkaan. Väärinkäsitysten välttämiseksi ja oikeiden tietojen välittämiseksi ehkä on aihetta parin yksityiskohdan käsittelyyn. Olisi todella kiintoisaa tietää, mitkä kaikki seikat ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat jonkin nimiasun syntyyn ja vakiintumiseen. Mutta tieto tuskin muuttaisi kieltä ja sen lakeja. Vakiintuneiden nimiasujen *Marmarameri*, *Sulumeri*, *Cookinsaaret* jne. muuttaminen *Marmaranmeri*, *Sulunmeri*, *Cooksaaret* -asuiksi merkitsee häiriötä kielenkäyttöön; siksi muutos on aiheeton. Nominatiivi- ja genetiivialkuisuuden periaatteellisen pohdinnan kannalta on kai yhdentekevää se, että aiemmin käytetty *Sundameri* on väistynyt. Käytännön nimistönhuollon kannalta on kyllä syytä tyytyväisyyteen muutoksen johdosta, koska Jaavan ja Floresin saarten nimiin perustuvat liittynäisnimet, *Jaavanmeri* ja *Floresinmeri*, ovat kielilautakunnan suosituksen mukaisia ja sopivat myös nyrkkisääntöön. Samaan nimiasuun *Salomonsaaret* pääsemiseksi nimistönhuoltajat ehdottelivat aikoinaan lis. Hakuliselle, että nyrkkisäännön kannattajat valitsivat perusmuodokseen *Salomon*-asun ja saisivat sääntöään noudattaen *Salomonsaaret* eli saman alun kuin kielilautakunnan suosituksen mukaan perusmuodosta *Salomo* muodostettaessa. Mutta se ei kelvannut: Suomen Standardisoimisliitolle näkyy kaupatun *Salomosaaret* ja samoin moniin muihin julkaisuihin välittämättä virallisen nimistönhuoltoelimen kannasta tai ulkoasiainministeriön vahvistamasta maan nimestä.

Enkama antaa sen väärän käsityksen kuin kielentutkijat ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimisto olisivat muuttaneet äkisti kantaansa Suomen Standardisoimisliiton julkaiseman maiden nimien luettelon ilmestyttyä. Niinhän ei ole tapahtunut. Enkaman pitäisi kyllä tietää, että Standardisoimisliitto ei ottanut